

DEMISTIFIKACIJA NACIONALNIH IDENTITETA – PRETPOSTAVKA SUŽIVOTA NACIONALNIH ZAJEDNICA U BOSNI I HERCEGOVINI

Mensur HUSIĆ

UDK 323.1:2-67(497.6)(091)
DOI:

SAŽETAK: U radu autor elaborira etničke distance među nacionalnim zajednicama u Bosni i Hercegovini koje su uzrokovane ratom protiv bosanskohercegovačkog društva i države u periodu 1992-1995. godine. U radu je tematizirano i pitanje odnosa nacionalnih zajednica i države u Zapadnoj i Istočnoj Evropi, s obzirom na različit odnos nacionalnih zajednica prema državi Bosni i Hercegovini. Multietnička struktura bosanskohercegovačkog društva i države onemogućava da se Bosna i Hercegovina državno-pravno definira prema nacionalnom, religijskom i jezičkom načelu. Bosni i Hercegovini **primjerenaje** simbioza nacionalnog i republikanskog modela političke zajednice. U radu su navedeni i objašnjeni primjeri multikulturalnih i multinacionalnih država u kojima je uspješno izgrađen nadnacionalni identitet. Stanovnici u Švicarskoj izjašnjavaju se kao Švicarci pored toga što pripadaju različitim nacionalnim zajednicama i govore različitim jezicima. Rješenje problema koji se u Bosnu i Hercegovinu imputiraju iz susjedstva podstaci će procese u kojem će nastati domovinski narod. Pitanje demistifikacije nacionalnih identiteta ostvarit će se implementiranjem Povelje UN-a o ljudskim pravima i uključivanjem Bosne i Hercegovine u euro-atlantske integracije.

Ključne riječi: etnija, nacija, etnički identitet, nacionalni identitet, građanska pripadnost suživot, nacionalni mesijanzam, nacija država, nacija kultura, bosanskohercegovačko društvo.

Uvod

Multilateralna sadržajnost bitna je karakteristika bosanskohercegovačkog društva i države. Nastajala je dodiranjem najvećih svjetskih civilizacija, kultura i religija na teritoriju Bosne i Hercegovine od srednjeg vijeka do danas. Na teritoriju Bosne i Hercegovine nikada nisu postojale međusobno odvojene i udaljene kulture oko čijeg diverziteta je bilo potrebno iznalaziti konsocijacijski kompromis. Postojeće distance među

pripadnicima nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini uzrokovane su ratom protiv bosanskohercegovačkog društva i države u periodu 1992-1995. godine. Dejtonskim mirovnim sporazumom uspostavljen je etno-teritorijalni model državne organizacije suprotan povijesnom biću Bosne i Hercegovine. Prevazilaženje etničkih distanci nameće potrebu redizajniranja postojećeg političkog sistema Bosne i Hercegovine, koje podrazumijeva: reviziju i dogradnju

Dejtonskog mirovnog sporazuma, implementaciju Povelje UN-a o ljudskim pravima i uključivanje Bosne i Hercegovine u euro-atlantske integracije. Dogradnja Dejtonskog mirovnog sporazuma podrazumijeva: uspostavu države bez nacionalnog predznaka nasuprot etnofederalizmu; demistifikaciju nacionalnih identiteta; afirmiranje višestoljetne tradicije suživota koncipiranje obrazovne, ekonomske i medijske politike u cilju afirmiranja suživota; razvoj civilnog društva

i afirmacijom bosanske osjećajnosti kao državne pripadnosti... Dvadeset četiri godine nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma nisu uspostavljena jednaka ustavna prava za sve narode i odgovarajuća prava nacionalnih manjina na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine. U Ustavu Bosne i Hercegovine, kao i u ustavima entiteta, interesi nacionalnih zajednica jedini su legitimni politički interesi.

Koegzistencija pripadnika različitih religijskih, kulturnih i na koncu nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini je historijska praksa. Iskustva evropskih modela državnog ustrojstva multikulturalnih država mogu poslužiti kao paradigma za bosanskohercegovačko društvo i državu. Primjenom američkog ili švicarskog modela sve etnije u jednoj državi predstavljale bi jedinstven državni narod, s tim da se ne bi dovodio u pitanje njihov kulturalni (nacionalni) identitet. Multikulturalna društva mogu uspjeti kao političke državnosti samo ukoliko se u njima razdvoje kulturalni i političkih identitet, kao što je to slučaj u Švicarskoj, SAD, Maleziji, Španiji...

1. Nacionalni identitet- pojmovno određenje

Prije govora o demistifikaciji nacionalnih identiteta neophodno je načiniti distinkciju između pojmova *etničkog* i *nacionalnog*, između etničke i nacionalne zajednice. Etničke grupe,¹ etničke zajednice² i etnički identiteti trajno su vezani za povijest čovječanstva. Nalazimo ih u svim periodima i regijama svijeta. Teško je pronaći neku regiju ili državu koja je etnički čista i homogena. "Etničke grupe i etnički identiteti su po svom postanku starije povijesne pojave od nacije i nacionalnih

identiteta.³ Nacije⁴ kao cjelovite nacionalne zajednice i nacionalni identiteti kao masovni kolektiviteti su moderni fenomeni koji se izgrađuju u epohi moderne i modernog društva." (Korunić, 2004:35) U tom smislu, o nacijama ne može biti govora prije 18., odnosno 19. stoljeća. Odlučujuću ulogu u njihovu nastanku imala je "politička socijalizacija putem javnog, masovnog obrazovnog sistema. Ovom programu prethodilo je postepeno širenje aristokratske etničke kulture koja se transformirala u nacionalnu kulturu: kulturu koja je bila ne samo etnička, nego i građanska." (Katunarić, 2003:174-175) Prema Benediktu Andersonu začetke nacionalne svijesti moguće je tražiti u razvoju štampe, utjecaju reformacije i u sporom i neujednačenom širenju pojedinih vernakulara. (Anderson, 1998:17-18) Gelner nastanak nacije opisuje na sljedeći način: "Pomoću birokratije i obrazovnog sistema objedinila je moderna država kulturalne predstave stanovnika jednog državnog područja i tako stvorila jednu kulturu na čijim se temeljima mogla graditi nacionalna država. Nacije ne postoje stvarno, one proizlaze jedino iz povezivanja politike i kulture."⁵ (Altermat, 1998:32)

Potreba za pripadanjem zajednici jedna je od primarnih karakteristika ljudskog bića. Pored toga što predstavlja mjesto sigurnosti i fizičke zaštite, zajednica je i milje u kojem ljudski život zadobija svoj smisao. U općem značenju, identitet se poima kao sporna i privlačnost među onima koji se na takav način identificiraju. Identitet daje čovjeku osjećaj osobne lokacije i osigurava stabilnu osnovu njegove individualnosti. Pomoću identiteta jedna zajednica se drži na okupu, a isključuju druge koji ne ispunjavaju kriterije pripadanja. Ljudi mogu participirati u

različitim zajednicama u različitim periodima svoga života. Prema mišljenju Johna Rexa, u sociološkoj, psihološkoj i politološkoj literaturi nijedan termin ne koristi sa tako širokim semantičkim poljem kao identitet. Za razliku od *nacionalizma*, koji se, kao pojam, pojavio uoči Francuske revolucije, pojam nacionalni identitet pojavio se prije pojma multikulturalizam. Prema K. Ingilsu ovaj pojam se ne nalazi u indeksu knjige Antonyja D. Smitha *Theories of Nationalism* (1971), niti u opsežnoj studiji Hansa Kohna *The Idea of Nationalism* (1944). Ingilsh navodi da je preuzet iz postfrojdovske psihologije i da je prenesen s pojedinca na grupu. Među prvima spomenuo ga je W. L. Morton u svojoj knjizi *The Canadian Identity* (1961). S obzirom da egzistiraju, i nacije imaju svoj identitet kao pojedinci. (Mesić, 2006 : 14-17)

Mnogobrojne društvene promjene i sukobi, nastali na nacionalnim razlikama, te njihove tragične posljedice, pobudile su interes istraživača za ovo područje. Proučavanjem nacionalnog identiteta bave se stručnjaci u različitim područjima: povjesničari, filozofi, sociolozi, socijalni psiholozi... Postavili su sebi zadatak da razumiju i opišu fenomen nacionalnog identiteta s ciljem njegova unapređenja i osvješćenja cijelog društva. Poseban akcenat na tom planu stavljen je na razvijanje i poticanje međunacionalne tolerancije.

Postoji više oblika nacionalne vezanosti:

- *Isključiva nacionalna vezanost*, koja je izražena u situacijama svjesnosti pripadanja vlastitoj nacionalnoj zajednici, uz omlažavanje drugih nacija.
- *Istaknuta nacionalna vezanost* označava određeni stepen nacionalne idealizacije i patriotizam uz prihvatanje drugih nacija

¹ Etnička grupa (engl. *ethnic group*): etnička skupina; česti pojam u društvenim znanostima, engleskim i američkim, a označuje skupinu ljudi koji dijele zajednički identitet na temelju iste kulture, tradicije, religije, povijesti, istog jezika, etničkog porijekla i drugih osobina.

² Etnija (franc. *ethnie*, tal. *etnia*, engl. *ethnic group*): cjelovita etnička/ljudska

zajednica, utemeljena na zajedništvu etnosa, osobitim vrijednostima i na povijesnom kontinuitetu; etnije imaju osobitu etničku svijest (identitet) i ime pod kojim se prepoznaju (etnonim); u sastavu većinske etnije mogu se nalaziti sub-etnije i sub-etničke grupe koje dijele temeljne vrijednosti i značajke etnije unutar koje se nalazi.

³ Nastanak nacija, osobito prvih – francuske i engleske – nezamisliv je bez stare etničke jezgre "oko koje su se mogle izgraditi jake države, a one su omogućile inkorporaciju drugih slojeva, te perifernih regija i njihovih etnija." (Smith, 1998 : 100)

⁴ *Nacija*

⁵ U. Altermat, *Etnonacionalizam u Evropi*, Svjetionik-Sarajevo, 1998., str. 32.

- *Višestruka nacionalna vezanost* ili internacionalizam podrazumijeva pripadnost vlastitoj naciji, uz težnju ka međunarodnoj saradnji i sporazumijevanju.
- *Kozmopolitizam* ne podrazumijeva osjećaj pripadnosti naciji, nego se njime označava osjećaj vezanosti za općeljudsku zajednicu i težnju da se prevladaju uski nacionalni interesi.
- *Anacionalizam* (individualizam) označava potpuno odsustvo vezanosti za naciju pri čemu se nacionalni osjećaji smatraju štetnim i nepotrebnim.

Nacionalni identitet je dinamičan koncept koji se mijenja i razvija u životu pojedinca i u životu nacije. U novijoj literaturi, vezanoj za ovu temu, autori navode i novo poimanje nacionalnog. Zvonko Lerotić je u tekstu "Građanski nacionalizam i etnonacionalizam" elaborirao tranziciju etnonacionalizma u građanski nacionalizam. Etnonacionalizam prate ponašanja i događaji koji bude strah, emocionalnu napetost i nesigurnost kod ljudi, dok je građanski nacionalizam na određene vrste nadmetanja među narodima i državama. On isključuje nacionalne, kulturne i religijske razlike. (Lerotić, 1998)

2. Uzroci etničkih distanci među nacionalnim zajednicama u Bosni i Hercegovini

Etničke distance među nacionalnim zajednicama uzrokovane su ratom protiv bosanskohercegovačkog

društva u periodu 1992-1995. Uzrok rata nije stoljetna mržnja među narodima u Bosni i Hercegovini koji su, prema mišljenju određenih teoretičara⁶ živjeli jedni pored drugih, bez nekih posebnih interakcija. Njegovi stvarni uzročnici nalaze se izvan granica Bosne i Hercegovine, skriveni u velikodržavnim aspiracijama susjednih država. Imajući u vidu kulturni i religijski diverzitet bosanskohercegovačkog društva, pojedini teoretičari su rat protiv bosanskohercegovačkog društva i države komentirali kao sukob civilizacija.⁷ U Bosni i Hercegovini dogodio se sukob ideologija, a ne civilizacija, kultura i religija, koje su najvažniji elementi multilateralnosti bosanskohercegovačkog društva. Etniziranje javnog života proizvelo je gubitak vrijednosti ekonomskih i političkih interesa, koji se prezentiraju kao interesi grupa, etničkih zajednica. Posljedica ovog etniziranja je reanimiranje nacionalnog identiteta, utemeljenog na selektivnim povijesnim sjećanjima o izvorima i historiji određene nacije.⁸

U cilju boljeg razumijevanja odnosa nacionalnih zajednica prema državi Bosni i Hercegovini, ukratko ćemo elaborirati odnos nacionalnih zajednica i države. U Zapadnoj Evropi nacionalna država se temelji na teritorijalnom principu. Naciji pripada osoba koja je rođena na teritoriju jedne države ili koja trajno živi u njoj. U Zapadnoj Evropi postojanje država prethodilo je postojanju nacije. U nacijama-državama kao što su Velika Britanija, Francuska, Španija, Portugal, Holandija, Danska i

Švedska obrazovanje jednonacionalne svijesti stanovništva ostvareno je oko države. U njima su se država i kultura sjedinile u jednu novu cjelinu koja je kasnije nazvana nacionalna država. Nacionalni identitet je doprinio jačanju političkog zajedništva. "Nasuprot tome, najveći broj teoretičara nacije u istočnoj Srednjoj Evropi polaze od principa personaliteta, koji razlikuje državu i naciju. Budući da je u etnički mješovitim zonama Istočne Evrope identitet individuuma mješovitim u visokoj mjeri definiran je njegovom pripadnošću jezičkim i religiozno određenim zajednicama, to može voditi ka teškim konfliktima" (Altermat, 1998:30) Dakle, u zemljama Istočne i Srednje Evrope proces stvaranja nacija završen prije formiranja država.⁹

Restauracija bosanskohercegovačkog društva, kao svoju neposrednu konsekvencu, ima i redefiniranje državno-pravnog uređenja Bosne i Hercegovine, koja, zbog svoje multietničke strukture, ne ispunjava uvjete i kriterije modernog projekta gradnje *nacijedržave*. Ona se ne može definirati prema nacionalnom načelu, jer je multinacionalna država, niti na religijskom principu, budući da je multireligijska, niti na jezičkom načelu, s obzirom na to da njeni stanovnici govore istim jezikom kojeg imenuju s tri imena. (Zgodić, 2005 : 259)

Biću Bosne i Hercegovine primjerena je simbioza nacionalnog i republikanskog modela političke zajednice. Nacionalni model pretpostavlja da nacionalna zajednica postoji prije

⁶ Mirjana Kasapović, (2005). *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*, Zagreb: Politička kultura. U ovom djelu Kasapovića elaborira tezu o historijskoj podijeljenosti bosanskohercegovačkog društva i države.

⁷ Pouzdani statistički podaci potvrđuju da su se za bosanskohercegovačku teritorijalnu kompaktnost, potvrdu njenog historijskog kontinuiteta i međunarodnog subjektiviteta borili pripadnici i bošnjačke, i hrvatske i srpske nacionalnosti. Pripadnici nacionalnih zajednica i dalje žive zajedno, zajedno putuju, zajedno

rade u preduzećima. Studenti bošnjačke, srpske i hrvatske nacionalnosti zajedno studiraju na univerzitetima u Sarajevu, Tuzli, Banjoj Luci, Mostaru, Bijeljini, Travniku... S. Huntington, *Sukob civilizacija*, CID, Podgorica, Romanov, Banja Luka, 2000.

⁸ "Nacija nije samo politički problem. Nacija je simbolična zajednica i to je ono što razjašnjava njenu moć da generira osjećaj identiteta i privrženosti.(...) Ljudi nisu samo zakonski državljanima neke nacije, oni participiraju u ideji nacije putem nacionalne kulture." (Mesić, 2006: 287)

⁹ "...Narodi u Habsburškom o Otomanskom carstvu sa oduševljenjem su se sjećali svoji etničkih, jezičkih i religioznih korjenova i na temelju ovog sjećanja stvarali su nove identitete. Previše zaoštreno se može formulirati ovako: na Istoku Evrope ljudi su se u doba nacionalizma počeli *da sjećaju* svoje zaboravljene ili zatrpane povijesti; na Zapadu oni su produžili da zaboravljaju različitu prošlost. Na istoku ljudi su se sjećali onoga što se nikada nije ni dogodilo, a na zapadu su zaboravili i ono što se dogodilo." (Altermat, 1998 : 42)

uključivanja u državljanstvo,¹⁰ a republikanski model pretpostavlja državljanstvo fokusirano na političku zajednicu, koja transcendirira etničke i religijske identitete. Simbioza ova dva modela afirmirala bi patriotizam i aktivnu participaciju u političkom životu Bosne i Hercegovine. Okončanje procesa konstitucije nekadašnjih etnija u nacije¹¹ i nepostojanje zajedničkog nadnacionalnog oblika identifikacije, prihvatljivog pripadnicima triju nacionalnih zajednica, osnovna je poteškoća prevazilaženja ratom produciranih etničkih distancija. Dodatna poteškoća je što su Bošnjaci, Hrvati i Srbi, kao konstitutivni narodi u Bosni i Hercegovini, svoje etničke kulture utemeljili i osigurali u zajedničkim i odvojenim državnim institucijama.

Realizacija nacionalnog principa omogućena je Dejtonskim mirovnim sporazumom, koji je zadržao nacije kao glavne aktere političkog sistema i producirao mnogobrojne poteškoće izgradnje nekog oblika nadnacionalne identifikacije. Danas postoje primjeri multikulturnih i multinacionalnih zemalja koje su uspješno prevazišle pitanje izgradnje nadnacionalnog identiteta. U novijim političkim teorijama dominira tema multinacionalnih država,

koje su osporavali pojedini teoretičari nacije.¹² Paradigmatski primjer je Švicarska, čiji stanovnici se, uprkos razlikama, izjašnjavaju kao Švicarci. Njihova zajednička privrženost državi je neosporna uprkos kulturnim i jezičnim razlikama. Prema mišljenju Willa Kimilke, osjećanje zajedničke pripadnosti kod Švicaraca nije oblik nacionalnog identiteta. Osjećanje da se sačinjava jedan jedinstven narod ne ukida niti nadmašuje osjećanje da se pripada različitim narodima. Ovaj osjećaj zajedništva građana Švicarske izraz je patriotizma, a ne nacionalnog identiteta.¹³ “Dr. Vera Kržić-Bukić,¹⁴ istraživač savremene bosanske historije, autorica knjige *Bosanski identitet: između prošlosti i budućnosti*,¹⁵ nedavno je izašla s optimističnom tvrdnjom, u kojoj kaže: “Po mom ubjeđenju, sasvim je realno da te tri nacije ipak postanu državni narod Bosne i Hercegovine. Dakako, to se ne može postići nikakvim političkim dekretom. Tu se radi o jednom procesu koji će trajati duže ili kraće, ali, ako riješimo problem susjedstva, onda će unutar Bosne i Hercegovine doći do dijalektičkog pozitivnog procesa u kome će nastati domovinski narod, koji će, bez obzira na naciju i vjeru, imati osjećaj domovinske pripadnosti.” (Kržišnik-Bukić, 1998.)

Danas u Bosni i Hercegovini suverenitet države podjednako pripada svim bosanskim nacionalnim zajednicama i uslovljen je istim suverenim pravom drugog i drugačijeg. Na djelu je emotivna raspolućenost “dijela hrvatskog i srpskog etničko-nacionalnog korpusa u Bosni i Hercegovini, između ljubavi prema vlastitom etnosu – nacioni sa većinskim dijelom u susjednim državama, i svome bosanskom domicilitetu.” (Tomić, 1999:92) Međutim, ljubav prema vlastitom etnosu – nacioni i ljubav prema svojoj zemlji Bosni i Hercegovini međusobno se ne potiru nego nadopunjavaju i oplemenjuju.

Intenzitet nacionalnog identiteta pripadnika različitih nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini pojačan je posljednjim ratom protiv bosanskohercegovačkog društva i države. Funkcionalnost toga identiteta sastoji se u činjenici da on osigurava osnovu za društvenu koheziju i političku akciju u modernim društvima, odnosno da svoju energiju usredotočuje unutar teritorija jasno označenog kao “domovina”. U Bosni i Hercegovini ne postoji ovakav vid zajedničkog nacionalnog identiteta. Tu postoje tri nacionalna identiteta, koja se odnose na tri nacionalne zajednice.¹⁶ “Sa demokratske tačke gledišta, nacionalni

¹⁰ Često je to zajednica jezika, religije i zamišljenog zajedničkog porijekla ili zajedničkih historijskih iskustava.

¹¹ “U drugoj polovini 19. stoljeća, imputirane izvana, u bosanskohercegovačkom društvu širile su se nacionalne ideologije srpstva i hrvatstva. Sredinom šezdesetih godina 19. stoljeća u Sarajevu je osnovano društvo koje je imalo zadatak da radi na uvođenju imena Srbin. Osnivač društva bio je kaluder Teofil Petranović, rodom iz Dalmacije, koji je avgusta 1863. došao za učitelja srpske realke. ‘Društveni članovi su izlazili na sarajevske carine, da oni ne treba da se zovu rišćani, nego Srbi.’ Ubrzo potom osnovano je slično društvo među sarajevskim katolicima, u cilju propagiranja imena Hrvat. Osnivač ovog društva bio je Klement Božić, dragoman pruskom konzulu, a pomagali su mu uglavnom mladi franjevci.” (Skarić, 1937 : 223-224)

¹² Gelner je smatrao da je nacionalni pluralizam nepomirljiv s (jednom) državom. Država ostavlja prostor za konstituciju samo jedne nacije. Prema njegovom mišljenju, moderne države su nacija-države.

¹³ Na ovom fonu Kymilcka apostrofira sljedeće: “Trebalo bi da razlikujemo ‘patriotizam’, osjećanje privrženosti državi, od nacionalnog identiteta, osjećanja pripadnosti nekoj nacionalnoj grupi. U Švicarskoj, kao i u većini multinacionalnih država, nacionalne grupe imaju osjećanje povjerenja u širu državu samo zato što ta država priznaje i poštuje njihovu posebnu nacionalnu egzistenciju. Švicarci su patriote, ali je Švajcarska kojoj su lojalni definisana kao federacija posebnih naroda. Zbog toga je nju najbolje posmatrati kao multinacionalnu državu, jer osjećanja lojalnosti koja ona pobuđuje odražavaju zajednički patriotizam, a ne i zajednički nacionalni identitet.” (Kymilcka, 2002 :32)

¹⁴ Vera Kržišnik-Bukić, istaknuta slovenačka historičarka, sociolog i politolog, naučno-istraživačkim radom se bavi više od 35 godina, a u fokusu istraživanja i pisanja najčešće su joj aktualne teme, koje se odnose na društvenu problematiku Bosne i Hercegovine iz prošlosti i sadašnjosti. Od 1967. do 1991. živjela je u gradu na Vrbasu, gdje je na Institutu za istoriju 12 godina proučavala bosanskohercegovačku i jugoslavensku noviju historiju. Danas živi u Ljubljani i radi kao naučna savjetnica u Institutu za nacionalna pitanja.

¹⁵ V. Kržišnik Bukić, *Bosanski identitet: između prošlosti i budućnosti*, Bosanska riječ, Sarajevo 1997.

¹⁶ “Identitet je općenito zamišljen kao spona; kao privlačnost i povezanost među onima koji se tako identificiraju. Ukratko, kao veza koja drži neki kolektiv na okupu, a isključuje druge koji ne ispunjavaju elemente pripadanja.” (Mesić, 2006 : 281.)

(etnički) identitet osobe nije njegov ili njen primarni identitet (...) S liberalno-demokratske tačke gledišta, osoba ima pravo da zahtijeva jednako priznanje prva i prije svega, na osnovu, njegovog ili njenog univerzalnog ljudskog identiteta ili potencijala, a ne primarno na osnovu nacionalnog identiteta.” (Gutman, 1994:87) Nepriznavanje ovog prava utemeljeno je na inferiornosti drugog.

3. Zapreke demistificiranja nacionalnih identiteta nakon rata protiv bosanskohercegovačkog društva i države

Zapreka demistifikacije nacionalnih identiteta u Bosni i Hercegovini je ustavno-pravno negiranje prava građanina na samoodređenje. Ustav Bosne i Hercegovine priznajući jedino bošnjačke, hrvatske i srpske političke interese održava nacionalne distance i usporava demistifikaciju nacionalnog identiteta.” Obnova generičkog morala (i njegovo iskreno usvajanje od većine stanovnika) je preduvjet za mentalno ozdravljenje bh. društva. Ekskluzivizam je u praksi na bosanskohercegovačkim prostorima donio strahovite zločine bez čijih razrješavanja, u smislu suđenja ratnim

zločincima, ali i putem poništavanja efekata ‘kulturne intervencije’ (izraz koji koristi Sigmund Freud, u svojim predavanjima u Frankfurtu) neće moći biti prevaziđen koncept ekskluziviteta.” (Ibraković, 2008:27) Demistifikacija nacionalnog identiteta je nemoguća dok se odgovorni za zločine ne procesuiraju pred licem pravde¹⁷ i dok se ne osiguraju uvjeti za izgradnju vlastitog nacionalnog identiteta u dijalogu s drugima-različitima. Demistifikacija nacionalnih identiteta ne znači ukidanje prava građana na samoodređenje, koje je jedini način harmoniziranja razlika u Bosni i Hercegovini. Pitanje nacionalnog identiteta građana Bosne i Hercegovine nužno je situirati i u širi kontekst, regionalni i evropski. Prijem Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju i upoznavanje njenih stanovnika s kulturnom različitosti u Evropi, doprinijet će umanjenju antagonizama produciranih predrasudama prema drugom i različitom.

S obzirom na to da su sukobi u Bosni i Hercegovini inicirani vanjskim poticajima, iredentističkim aspiracijama iz susjedstva, neophodno je da istim putem krenu i susjedne zemlje. Svi stereotipi i predrasude koje su nastale u proteklih 200 godina dobrim dijelom bi mogle biti razgrađene u

procesu integracije u Evropsku Uniju i NATO Bosne i Hercegovine i susjednih država.¹⁸ U takvom slučaju, svi oblici nacionalnog mesijanstva¹⁹ prema Bosni i Hercegovini,²⁰ koji su u povijesti bili usmjereni prema bosanskohercegovačkoj teritoriji, a i danas dolaze iz radikalnih političkih krugova susjeda, trebalo bi da budu spriječeni i obuzdani od strane institucija međunarodne zajednice.

Identitet evropskog građanina, shvaćen kao identitet u otvorenosti koja prevazilazi nacionalne granice, transcendentirao bi granice drugog i prihvatio ga kao svoju nadopunu, a ne nedostatak. Realizacija ideja političkog liberalizma i liberalne demokratije, osigurat će put formiranja bosanskohercegovačkog identiteta državljana Bosne i Hercegovine i njihova evropskog identiteta, kao pripadnika šire zajednice.

Demistifikacija nacionalnih identiteta neće se dogoditi dok se na vidjelo ne iznesu istine o posljednjim ratnim dešavanjima na prostoru Bosne i Hercegovine. Srbi i Hrvati u Bosni i Hercegovini su građani države Bosne i Hercegovine, kojim a pripadaju građanska i politička prava. Njihova nacionalna i politička posebnost se ni u kom slučaju ne dovodi u pitanje, jer je Bosna i Hercegovina međunarodno

¹⁷ Cijela etnička, religijska ili politička grupa ne čini zločine, nego pojedinci iz grupe i treba da su odgovorni prema tome. “Za masovni zločin i genocid ni po kojoj osnovi nije moguće (a ni objektivno) optužiti čitave narode. No, moral, kao značajna komponenta nacionalne kulture, jeste kategorija koju svaki kolektivitet gradi kroz historiju i odnosi se na unutrašnje biće zajednice, ali i na svoju izvanjsku vrijednost i funkciju.” (Beridan, 2002 : 35)

¹⁸ Republika Hrvatska postala je 28. punopravna članica Evropske unije 2013. godine, a u NATO je ušla 2009. godine.

¹⁹ Ideologija nacionalnog mesijanstva nikada nije bila dio bosanskog duha. Taj duh nikada nije imao pretenziju prema tuđem, a svoje je ljubomorno čuvao, uvažavajući sve nacionalne, kulturne i religijske različitosti. Bosanski duh je u milenijskoj povijesti Bosne i Hercegovine imao svoje posebno obličje, izraženo u dobro poznatoj bosanskoj izreci: “Svoje ne damo, tuđe

nećemo.” Pretenzije prema teritoriji Bosne i Hercegovine i težnje ka anuliranju njene državnosti prisutne su još od srednjeg vijeka, od strane susjednih zemalja. Tako su se, na osnovu tih pretenzija, formirali sljedeći oblici nacionalnog mesijanstva: austrougarski, srpski i hrvatski. Austrijski je apostrofirao kulturno-civilizacijsku misiju, a ugarski operira navodnim historijskim pravom na Bosnu i Hercegovinu. Benjamin Kalaj se pozivao na mađarsko historijsko pravo na Bosnu, koje navodno potječe još iz 12. stoljeća koje je utemeljeno i na krvnim vezama između bosanske dinastije Kotromanića i mađarske dinastije Arpad. “Mađarska nacionalna ideologija (...) je, kao važnu vlastitu dimenziju, razvila u sebi snažnu svijest o ekskluzivnoj povijesnoj misiji mađarske nacije unutar koje će opravdati i svoje vojno-političke aspiracije na Bosnu i Hercegovinu.” (Zgodić, 1999 : 178)

Politiku srpskog nacionalnog mesijanizma je formulirao Ilija Garašanin

(1844) u svom *Načertaniju*. Srbija bi trebalo da obuhvata prostor nekadašnjeg Dušanovog carstva. Teritorijalne pretenzije prema Bosni i Hercegovini opravdat će etničkim načelom. Dr. Milovan Milovanović, koji je 1895. godine napisao: “Otvoreno i bez stezanja da izjavim da nama Srbima zbilja nikada ni na pamet nije došlo da može potrebno dokazivati da su Bosna i Hercegovina srpske zemlje.” (L. V. Sunland, *Južnoslovensko pitanje*, HDZ, podružnica Varaždin, Varaždin, 1990, str. 203.)

²⁰ Bosna i Hercegovine, kao država i društvo, nikada nije pristajala uz ideju nacionalnog ekskluzivizma, državu uspostavljano na načelu jedne prevladavajuće nacije. Ideje o srpskoj i hrvatskoj Bosni nikada nisu nastajale unutar Bosne i Hercegovine. Uvijek su dolazile izvan njenih granica, što se može primijetiti u političkim opservacijama autora iz Zagreba i Beograda, Mirjane Kasapović i Mladena Ančića.

priznata država, članica UN-a, koja ima svoju povijest, svoje narode, svoje uspone i padove. Nijedan narod u Bosni i Hercegovini nema više povijesnih prava na nju od drugih njenih naroda, jer su svi oblikovani bosanskohercegovačkom sadržajnošću.

Političke elite u Srbiji treba da upute izvinjenje Bosni i Hercegovini za zlo koje je imputirano s njihove teritorije i da odlučno podstaknu katarzu cijeloga svog naroda, baš onako kako se to dogodilo u Njemačkoj nakon Drugog svjetskog rata. "Nikada Francuska i Njemačka ne bi napravile sadašnji stupanj prijateljstva, da nisu nakon tri rata koje su vodile u 80 godina, napravile carski rez, da nisu kaznili fašiste, platili ratnu odštetu, da se nije poklonio njemački lider francuskom narodu i žrtvama francuskog naroda." (Ključić, 1999:46) Prvi korak je objektivno predstavljanje ratnih događanja na području Bosne i Hercegovine u tamošnjim intelektualnim krugovima. Dok se to ne realizira, autohtono bosansko biće će trajati i postepeno transcendentirati ratom uzrokovane distance, jer "tajna bosanskog duha nije u prostom sumarumu triju nacionalnih duhova Bošnjaka, Hrvata i Srba, nego u njihovom zajedničkom zrenju sve do uzdignuća na razinu sintetizirane zajedničke svijesti o neminovnosti Bosne i Hercegovine kao države i pretpostavke vlastitog opstanka na ovim prostorima." (Tanović, 1999:94) Suverena i priznata država Bosna i Hercegovina potrebna je Bosancima i Hercegovcima, ako žele slobodu, i ravnopravnost s građanima u drugim državama.

Bosni i Hercegovini je nužno potrebna demokratska tranzicija, promjena odnosa u društvenoj strukturi, u društvenim vrijednostima i moralu, te u ukupnoj orijentaciji društvene

zajednice. Ta tranzicija nužno podrazumijeva preispitivanje svih izvanbosanskih kategorija i vrednota, te promjenu društvene svijesti. "Sama sposobnost pojedinca da sebe vidi kao pojedinca i da odredi osobine svoga individualiteta duboko je determinisana njegovim interakcijama i njegovim društvenim iskustvima. Društvena svijest prethodi pojedinačnoj svijesti. Antony D. Smith u svojoj knjizi *Nacionalizam i modernizam* ukazuje da je osnova nacionalizma i nacionalnog konflikta upotreba modela "prošlosti": "Nacionalističko pozivanje na prošlost stoga nije samo veličanje naroda i poziv upućen narodu, nego i ponovno otkrivanje cijelog etničkog naslijeđa (...) To ponovno otkriće etničke prošlosti donosi sva ona sjećanja, vrijednosti, simbole²¹ bez kojih bi nacionalizam bio nemoguć." (Smith, 2003 :46) Ideologije velikosrpsstva i velikohrvatstva inspirirane su predstavom o vlastitom nacionalnom mesijanstvu. Ni jedan od ova dva mesijanizma nije ostao na razini doktrinarnih hipoteza. Njihova bitna dimenzija je da su u suštinskom smislu bili teritorijalni mesijanizmi, nego su predstavljali osnovna sredstva legitimacije teritorijalnog ekspanzionizma kao konstante velikosrpske i velikohrvatske nacionalno-državne politike.²²

Perspektiva suživota i tolerancije nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini tijesno vezana za demistificiranje događaja u prošlosti. Međutim, suočavanje s prošlošću još nije ni započelo što je ozbiljna zapreka pomirenju, kao pravom garantu dugoročnog mira i stabilnosti. Narodi ne mogu nositi krivicu za ratna dešavanja u periodu 1992-1995. god. Odgovornost treba da ponesu pojedinci i grupe koji su počinili zločine

nečovječnosti. Obnova suživota na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine potrebno je povjerenje među pripadnicima nacionalnih zajednica. Referirajući se na slabost temelja nacionalizma, Karl Popper je rekao: "Komunizam je bio zamijenjen smiješnim nacionalizmom. Kažem smiješnim, zato što on predstavlja jedne protiv drugih narode koji su u stvari Slaveni. Srbi su Slaveni, Hrvati su Slaveni. Bosanci su također Slaveni, koji su prešli u islam." (Bosetti, 1977 : 53) Sve etničke zajednice u regiona pripadaju velikoj etničkoj zajednici Južnih Slavena i, stoga, trebalo bi da žive mirno. Balkanske etnije se karakteriziraju "sposobnošću da pokrenu na moćne osjećaje privrženosti i dijela samožrtvovanja u ime zajednice." (Smith, 1986 :83) Neophodno je otkriti smisao i logiku tog etno-nacionalizma, razumjeti zašto većina ljudi, koji su patili u posljednjim ratovima, smatra te ratove opravdanim i legitimnim.

Važan faktor na putu pomirenja predstavlja stjecanje povjerenja građana u zakonodavna tijela na svim područjima Bosne i Hercegovine. Prva faza je ponovna izgradnja, bosanskohercegovačkog društva i povjerenja među nacionalnim zajednicama. S druge strane, zaštita, jačanje i unapređivanje ljudskih prava i sloboda, pluralne demokratije, izgradnja svijesti o poštivanju prava svakog pojedinca i jačanje svijesti o potrebi poštovanja prava drugog doprinijet će izgradnji bosanskohercegovačkog identiteta građana Bosne i Hercegovine.

3.1. Prenaglašena etnička pripadnost u odnosu na građansku usporava proces izgradnje nacionalnosti kao državne pripadnosti

Bosna i Hercegovina je nezavisna država u kojoj se nacija ne razumijeva

²¹ "Opasna je pojava da su historija i u historiju zapakovani mitovi često zloupotrebjavani sa svrhom osvajanja vlasti i moći, a pod plaštom odbrane nacionalnog. Ovaj diskurs, u kome je prošlost često oživljena da bi se opravdale sadašnje političke odluke i strategije, utječe na to kako se postavljamo u odnosu na nacionalnu tradiciju i politički angažman(...)Potom se

takve mitske konstrukcije, pod plaštom historije, prenose u školske udžbenike i učionice, postajući jednim od najvažnijih poluga dugotrajnog reproduciranja dogmatske svijesti i nenaučnih tvrdnji. Historija, uz književnost, a u našem slučaju i jezik, postaju najosjetljiviji i najopasniji dio školskih i univerzitetskih programa, koje i nakon 'politički korektnog' (a, po

svemu sudeći, ne sasvim naučno i profesionalno utemeljenog) 'čišćenja' udžbenika od tvrdnji koje izazivaju međuetničke netrpeljivosti i predrasude, ostavljaju mogućnost manipulacija i zloupotreba. (Gajević, 2004 : 169)

²² Više: E. Zgodić, *Ideologija nacionalnog mesijanstva*, VKBI, Sarajevo, 1999, str. 191-203.

etastički,²³ nego narodnosno-kulturno. Kombinacija ova dva načela najbolje je odgovarala društveno-povijesnom biću Bosne i Hercegovine. Demokratizacija može voditi odvajanju građanskog od nacionalnog, zahvaljujući novoj, odvažnijoj, ali i riskantnijoj konstrukciji političkog. Postojeća konstrukcija evropske političke zajednice, podignuta iznad sfere nacija-države kod članica Evropske Unije, upućuje u tom pravcu. Takva politička kretanja upućuju na historičnost fenomena građanstva i potiču na njegovo preispitivanje i preoblikovanje. Konstruktivna socijalna forma nacije jeste zajednica građana koja se, za razliku od etnije,²⁴ pojavljuje kao apstraktna, vještačka, krhka i fiktivna...

Koegzistencija i međusobna tolerancija različitih nacionalno-kulturnih entiteta u Bosni i Hercegovini je historijska praksa i tradicionalna vrijednost. Pretpostavka suživota među nacionalnim zajednicama i demistifikacije nacionalnih identiteta u Bosni i Hercegovini je i u primjeni evropskih modela državnog ustrojstva multikulturalnih država, koji su dali pozitivne rezultate u prevazilaženju distanci među nacionalnim zajednicama. Na ovo ukazuje dr. Omer Ibrahimagić riječima: "Ako se primijeni američki, francuski ili švajcarski model, sve etnije u jednoj državi bi bile jedinstveni državni, politički narod(nacija), ne dovodeći u pitanje kulturalni identitet tih etnija." (Ibrahimagić, 2006 : 49) Urs Altermat smatra da multikulturalna društva, kao političke državnosti, mogu preživjeti jedino ako im uspijeva da kulturalne i političke identitete razdvoje jedne od drugih. (Altermat, 1998 : 163) Primjer su Švajcarska, SAD, Malezija, Belgija, Španija i druge. Demokratiji je potreban novi stil, novi jezik komunikacije, širi horizont tolerancije i novi duh javnog mnijenja. Neophodne su promjene u mentalitetu, za koje je potrebno strpljenje i dug vremenski

period, na bazi snažne kritike pretrodnog i sadašnjeg i jasne vizije demokratskog, civilnog i civilizacijskog projekta za sva područja društvenog života.

Postojeće antagonizme u Bosni i Hercegovini moguće je prevazići samo ukoliko njeni građani budu određivali smjer njene politike. Političke stranke treba da pokažu minimum "ustavnog pluralizma" za državu u kojoj politički djeluju. U tom pogledu, sve više uspjeha će imati probosanski orijentirane političke stranke, neovisno od svog nacionalnog prefiksa. (Ibrahimagić, 1998 :90)

U Bosni i Hercegovini teško i sporo teče izgrađivanje bosansko-hercegovačkog na račun nacionalnog identiteta. Osnovna zapreka je pretjerana i prenaglašena etnička, u odnosu na građansku, pripadnost. Jedan od bitnih uvjeta je rješenje problema susjedstva, koje bi podstaklo dijalektički proces u kome bi nastao domovinski narod, koji će, bez obzira na naciju i vjeru, imati osjećaj domovinske pripadnosti.

Transcendencija putem građanstva ne može nikada biti u potpunosti ostvarena, jer je konkretno društvo nešto više od zajednice građana, od skupa apstraktnih individua. "Ma koliko bila demokratska – demokratizacija je ovdje očito shvaćena u funkciji transcendencije – nacija uvijek ostaje u izvjesnoj mjeri etnička. Međutim, njena historija, ako je historija demokratskog razvoja, čini je sasvim manje etničkom – ali samo u njenom političkom biću koje ne iscrpljuje njeno sveukupno biće, o čemu svjedoče široke zone privatnosti koje opasuju javni (politički) prostor." (Vlaisavljević, 2006 :122)

Obrazovanje nacionalne samosvijesti uključuje u sebe i historijsko obrazovanje koje, oslobođeno od mitomanija i drugih iracionalizama, treba biti osmišljeno u medijumu procesa i institucija socijalizacije, čiju okosnicu čini znanstveno utemeljeno

historiografsko znanje. Jedan od puteva obrazovanja nacionalne svijesti naroda u Bosni i Hercegovini jeste njihovo upoznavanje s vlastitim autohtonim korijenima. Važno je naglasiti da je nacionalni identitet tek jedan od socijalnih identiteta. Programi obrazovanja nacionalne svijesti o tome treba da vode računa. Neophodno je afirmirati druge identitete i ljudsku potrebu za pluralnim pripadnostima i identifikacijama. Nacionalna svijest srpskog naroda, pored toga što posjeduje genetske veze sa Srbijom, posjeduje skoro milenijsku bosansku određenost. Slično je i s nacionalnom svijesću hrvatskog naroda. Ovaj element može imati veoma važno mjesto u socijalizaciji nacionalne svijesti ovih naroda.

U povijesti Bosne i Hercegovine postoje zajednički elementi za formiranje državne pripadnosti. Nacionalnu svijest naroda u Bosni i Hercegovini nužno je dekontaminirati od raznih vrsta mitologizacija. Neophodno je objektivno govoriti o historiji Bosne i Hercegovine. Mladim naraštajima bi se trebalo ponuditi stvarno znanje, namjesto pervertiranog znanja u formi mitova i simbola. U tom smislu potrebno je oblikovati i demonstrirati kulturu pamćenja i humanističkog obrazovanja. Obnova duhovnog integriteta bosanskohercegovačkog društva pretpostavka je teritorijalne cjelovitosti Bosne i Hercegovine. Duhovni integritet vraća se kohezijom njenih bitnih polivalencija: religijskih, etničkih, kulturnih. Višestoljetni razvoj pokazatelj je da je zajedništvo u Bosni i Hercegovini njeno prirodno stanje.

U srednjoj i istočnoj Evropi historija je snažnije nego drugdje doživljavana kao poprište rješavanja egzistencijalnih pitanja i sudbine pojedinca. "To dovodi do izraženog iracionalnog značenja historije i zamišljanja historije kao posljedice individualnih i kolektivnih emocija, ideja, poduhvata. Tako jačaju fatalizam i

²³ Prema etastičkim učenjima o nastanku i razvoju nacije odlučujuća uloga u razvoju nacije pripada državi."Teoretičari

etastičkog puta konstituiranja nacije državljanstvo proglašavaju nacionalnošću." (Žiga, Dozić, 2013 : 181)

²⁴ Etničko se u modernom političkom kontekstu pojavljuje, prije svega, u razlici spram građanskog.

pesimizam, koji potiskuju činjenicu da čovjek i zajednica u kojoj živi učestvuju u stvaranju historije. Historija kao fatum, neizbježna sudbina koja se ponavlja iz generacije u generaciju, stvara od ljudi svoje podanike, a ne aktivne kreatore, i stvara se osjećaj da mogućnosti izbora zapravo i nema... I sam život pojedinca postaje historijska paradigma.”²⁵ Opasna je pojava da su historija i u historiju zapakovani mitovi često zloupotrebjavani sa svrhom osvajanja vlasti i moći, a pod plaštom odbrane nacionalnog. Stoga je neophodno historiju Bosne i Hercegovine demistificirati i dekontaminirati od svih neistina koje su tokom devedesetih godina prošlog stoljeća pisane i objavljivane o njoj. To je moguće realizirati jednim serioznim i objektivnim pristupom. Jedan od objektivnih pokušaja, koji je na vidjelo iznio veoma važne rezultate, jeste intelektualna aktivnost hrvatske historičarke Nade Klaić, koja je u svojoj knjizi *Srednjovjekovna Bosna* demistificirala historiju Bosne i Hercegovine.²⁶ (Klaić, 1989)

Zaključak

Prevazilaženje distanci među pripadnicima različitih nacionalnih zajednica postići će se uspostavljanjem države bez nacionalnog predznaka nasuprot etnofederalizmu. Poseban

doprinos tome će biti dat ulaskom Bosne i Hercegovine u euro-atlantske integracije, demistifikacijom nacionalnih identiteta, pravilnim koncipiranjem obrazovne, ekonomske i medijske politike, razvojem civilnog društva i afirmacijom bosanske osjećajnosti, kao državne pripadnosti. Postojeće nacionalne identitete, utemeljene na iracionalnoj predstavi o nacionalnom ekskluzivnu i povijesnoj misiji koja joj je providenjem podarena, potrebno je demistificirati otvaranjem granica i ulaskom građana u zemlje u kojima su provedene euro-atlantske integracije. S obzirom na hiljadugodišnju tradiciju suživota bosanskih naroda, različitih vjera i kultura, realno je očekivati da se Bosna i Hercegovina ubuduće državno-pravno uredi kao prosta decentralizirana država, ustrojena na regionalnom principu, u kojoj će njena tri naroda nastaviti višestoljetnu tradiciju zajedničkog života. Pri organizaciji državnog uređenja na regionalnom principu, nužno je uzeti u obzir njen karakter, potencijale, infrastrukturu i sl. Regije organizirane prema etnoteritorijalnom modelu neprimjerene su povijesnom biću bosanskohercegovačkog društva.

Na planu prevazilaženja etničkih distanci nužno je afirmirati fenomen komšiluka, koji je višestoljetna karakteristika bosanskohercegovačkog

društva. Religijske zajednice su u povijesti imale značajnu ulogu u održavanju i afirmiranju komšijskih veza. Imperativ religijskim vođama je da poruku sadržanu u svetim predanjima interpretiraju autentično, u cilju prevazilaženja ratom produciranih distanci, te afirmiranju povjerenja i pomirenja. Aksiom altruizma, prisutan u učenju monoteističkih religija, zahtijeva od sljedbenika ovih religija da ne čine drugima ono što ne žele da njima drugi čine. Pitanje opstojnosti Bosne i Hercegovine nije isključivo pitanje konsenzusa Bošnjaka, Hrvata i Srba o zajedničkom životu, nego i pitanje mogućnosti izgradnje zajedničkog etosa islama, katolicizma i pravoslavlja na ovim prostorima. Zajednički etos predstavlja osnov za odnos prema drugom i drugačijem, uz očuvanje svih vlastitih posebnosti.

Dakle, pretpostavke suživota među nacionalnim zajednicama su brojne, ali su nedovoljno afirmirane unutar oktroiranog ustavnog sistema, uspostavljenog Dejtonskim mirovnim sporazumom. Obrazovni sistem, koncipiran na način da afirmira suživot i toleranciju, može doprinijeti prevazilaženju etničkih distanci. Za očekivati je da mladi ljudi, čije djetinjstvo nije obilježeno ratnim dešavanjima, budu osnovna snaga multietničkog bosanskohercegovačkog društva.

²⁵ L.Hegy, Central Europe as a Hypothesis and a Way of Life, <http://www.aspectpositions.org/essays/hegyi1.html>, (Pogledano. 29.10. 2017)

²⁶ N. Klaić, *Srednjovjekovna Bosna*, Eminent, Zagreb, 1989.

Literatura

Altermat, Urs (1998). *Etnonacionalizam u Evropi*, Sarajevo: Svetionik
 Antoni, Smith (1986). *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford: Blackwell
 Antoni, Smith (2003). *Nacionalizam i modernizam*, Zagreb: Politička misao
 Beridan, Izet (2002). Politički suverenitet i nacionalna sigurnost Bošnjaka. Godišnjak BZK Preporod, Godina II, Sarajevo: str. 35.)
 Ibrahimović, Dželal (2008) *Nacionalni ekskluzivizam kao negacija slobode*, u:

Godišnjak BZK Preporod, Godina VIII, Sarajevo: str. 28-41
 Bosetti, Giancarlo, *The Lesson of This Century: With Two Talks on Freedom the Democratic State*, London-Routledge, 1977, str. 53.
 Gajević, Jelena (2004). Kultura i obrazovanje u procesu stvaranja bosanskohercegovačkog (kulturnog) identiteta. U: zborniku: *Bosna i Hercegovina na putu ka modernoj državi: perspektive i prepreke*, Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll, str. 162-172

Gutman, Amy (1994). *Multikulturalism, Examining the Politics of Recognition*, Princeton: Princeton University Press
 Hegyi, Central Europe as a Hypothesis and a Way of Life, <http://www.aspectpositions.org/essays/hegyi1.html>
 Ibrahimagić, Omer (1998). Koalicija ili partnerstvo političkih stranaka u procesu tranzicije Bosne i Hercegovine. U: Zborniku: *Politički pluralizam u demokratskoj tranziciji Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1998, str. 90.

- Ibrahimagić, Omer (2006) "Procesi integracije Bosne i Hercegovine u Evropu kao faktor njenog unutrašnjeg ujedinjenja", *Pregled*, br. 1-2, str. 49.
- Isaković, Alija (1999). Autentičnost i autohtonost bosanskog duha. U: S. Musabegović, ur. *Bosanski duh*, Sarajevo: Odbor savjetovanja Bosna i Hercegovina mogućnosti i perspektive razvoja, str. 13-15.
- Kasapović, Mirjana (2005). *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*, Zagreb: Politička kultura
- Katunarić, Vjeran (2003). *Sporna zajednica*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
- Klaić, Nada (1989). *Srednjovjekovna Bosna*. Zagreb: Eminex
- Kljujić, Stjepan (1999). *Kako do stabilnosti u jugoistočnoj Evropi*, u biltenu *Kako do stabilnosti*, Tuzla.
- Korunić, Petar (2004). "Nacija i nacionalni identitet, *Status*: magazin za političku kulturu i društvena pitanja", br. 11, 2004, str. 35.
- Kržišnik-Bukić, Vera, *Oslobođenje*, 30. 11. 1998.
- Kržišnik-Bukić, Vera (1997). *Bosanski identitet: između prošlosti i budućnosti*. Sarajevo: Bosanska riječ
- Kymilcka, Will (2002). *Multikulturalno građanstvo-Liberalna teorija manjinskih prava*. Novi Sad: Centar za multikulturalnost.
- L.V.Sunland (1990). *Južnoslovensko pitanje*. HDZ, Varaždin: podružnica Varaždin
- Lerotić, Zvonko (1998). *Građanski nacionalizam i etnonacionalizam*, U: R. Čičak-Chand. J. Kumpes (ur.): *Etničnost, nacija i identitet*, Zagreb: Hrvatska i Europa, Naklada Jesenski i Turk, Institut za migracije i narodnosti, Hrvatsko sociološko društvo, str. 29-45
- Mesić, Milan (2006). *Multikulturalizam*, Zagreb: Školska knjiga
- Skarić, Vladislav (1937). *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*. Sarajevo: Opštine grada Sarajeva, Štamparija "Bosanska Pošta" Josip Bretler.
- Smith, Antoni (1998). *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek
- Tanović, Arif (1999). Bošnjastvo i multikulturalnost. U: S. Musabegović, ur. *Bosanski duh*, Sarajevo: Odbor savjetovanja Bosna i Hercegovina mogućnosti i perspektive razvoja, str. 72-83.
- Tomić, Ivo, (1999) Bosna traži novi mit. U: S. Musabegović, ur. *Bosanski duh*, Sarajevo: Odbor savjetovanja Bosna i Hercegovina mogućnosti i perspektive razvoja, str. 88-102
- Vlaisavljević, Ugo (2006). *Etnopolitika i građanstvo*. Mostar: Dijalog
- Zgodić, Esad (1999). *Ideologija nacionalnog mesijanstva*. Sarajevo: VKBI
- Zgodić, Esad (2005). *Politike poricanja*. Sarajevo: DES
- Žiga, Jusuf, Đozić, Adib (2013). *Sociologija*. Sarajevo/Tuzla: BKC Sarajevo/ OFF-SET Tuzla

الموجز

إزالة الغموض عن الهويات القومية ضرورة لتعايش التجمعات القومية في البوسنة والهرسك

منصور هوسيتش

يتناول الكاتب في هذا المقال حالات التباين بين التجمعات القومية في البوسنة والهرسك والتي نتجت عن الحرب العدوانية ضد الدولة والمجتمع في البوسنة والهرسك بين عامي 1992-1995. يناقش الكاتب مسألة العلاقة بين التجمعات القومية والدولة في أوروبا الغربية والشرقية، نظراً لتباين موقف التجمعات القومية من دولة البوسنة والهرسك. إن البنية المتعددة القوميات للمجتمع والدولة في البوسنة والهرسك، تعيق تعريف البوسنة والهرسك دولة وقانوناً وفقاً للمبدأ القومي والديني واللغوي. إن تعايش النمطين القومي والجمهوري في التركيبة السياسية هي الأنسب للبوسنة والهرسك. وقد أورد الكاتب ووضّح أمثلة للدول المتعددة الثقافات والمتعددة القوميات التي شهدت صياغة ناجحة للهوية القومية. فالسكان في سويسرا يعتبرون أنفسهم سويسريين رغم انتمائهم إلى تجمعات قومية مختلفة وتحدثهم بلغات مختلفة. إن الحل الذي يحاول الجيران فرضه في البوسنة والهرسك سيحضر عمليات تؤدي إلى نشوء الشعب الوطني. إن إزالة الغموض عن الهويات القومية سيتحقق بتطبيق اتفاقية الأمم المتحدة لحقوق الإنسان وبنضمام البوسنة والهرسك إلى الاتحاد الأوروبي.

الكلمات الرئيسية: الإثنية، القومية، الهوية الإثنية، الهوية القومية، الانتماء المدني، التعايش، المسيحية القومية، الشعب الدولة، الشعب الثقافة، مجتمع البوسنة والهرسك.

Summary

DEMYSTIFICATION OF NATIONAL IDENTITIES – REQUIREMENT FOR THE COEXISTENCE OF DIFFERENT NATIONAL COMMUNITIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Mensur Husić

In this article the author elaborates the aspects of ethnic distance between various national communities in Bosnia and Herzegovina as result of the aggression against Bosnia and Herzegovina of 1992-1995. He also analyses the issue of the attitudes of national communities towards the state through a comparison of this attitude in countries of Western and Eastern Europe to that of Bosnia and Herzegovina. Multi-ethnic structure of Bosnia and Herzegovina does not allow for a legislative state order structured in accordance to religious or language principles. A combination of national and republican models of political union is more appropriate for Bosnia and Herzegovina. Some examples of multicultural and multinational states which have successfully developed a transnational identity are also elaborated here. Thus, the citizens of Switzerland declare themselves as Swiss regardless of their belonging to various different national communities and regardless of the different languages they speak. The solution to problems which are inserted into Bosnia and Herzegovina from neighbouring states will initiate processes that will result in creation of a native nation. The issue of demystification of national identities will be solved by implementation of UN charter of Human Rights and by Bosnia and Herzegovina's joining Euro-Atlantic integration.

Key words: ethnicity, nation, ethnic identity, national identity, civic affiliation, coexistence, national messianism, nation-state, nation-culture, Bosnian and Herzegovinian society